

Aksana Danilczyk

DOI: 10.15290/bb.2018.10.11

*Narodowa Akademia Nauk Białorusi
Mińsk*<https://orcid.org/0000-0002-1561-588X>

Традыцыі заходнебеларускай паэзіі і творчасць Надзеі Артымовіч

Творчасць беларускіх пісьменнікаў Беласточчыны ёсць неад’емнай часткай сучаснай беларускай літаратуры, само яе існаванне спрыяе стварэнню шматпаляярнасці і дэцэнтралізацыі літаратурнага працэсу, неабходных для паўнаwartаснага развіцця нашай літаратуры. Менавіта таму яна з цягам часу заняла трывалае месца і ў навуковых даследаваннях, хоць гэта адбылося і не адразу. Аналізуючы ўзаемадачынненні паміж літаратурным аб’яднаннем “Белавежа” і беларускім літаратуразнаўствам, Анатоль Раманчук адзначыў: *Пералом у сацыяльна-палітычнай сітуацыі, што адбыўся ў сярэдзіне 80-х гадоў, спарадзіў і пэўныя змены ў грамадскай свядомасці. Зварот да ідэй нацыянальнага самасцвярджэння, уздым патрыятычных настрояў выклікалі пад’ём у сферы культурнага і літаратурнага жыцця. Творчасцю «белавежцаў» усур’ёз зацікавіліся беларускія даследчыкі*¹. Аднак застаецца актуальнай праблема ўключанасці дасягненняў “белавежцаў” у кантэкст беларускай літаратуры, як вынікае, напрыклад, з кнігі Тэрэсы Занеўскай «Вартавыя памяці» (Zapiewska T., *Strażnicy pamięci. Poezja białoruska w Polsce po roku 1956*, Białystok 1997). Анатоль Раманчук лічыць, што хоць гэтая фундаментальная праца і паглыбіла ўзровень асваення ідэйна-эстэтычнай сутнасці польскіх беларусаў, але

¹ А. Раманчук, *Гарыць мая свяча: творчая індывідуальнасць Яна Чыквіна*, Беласток 2000, с. 10.

пашыраючы межы ахопленага фактаграфічнага матэрыялу, Т. Занеўская застаецца тым не менш пераважна на ранейшых метадалагічных пазіцыях: у творчасці Я. Чыквіна і іншых «белавежцаў» вызначаюцца перш за ўсё тых характарыстычныя прыкметы, што збліжаюць іх з агульнаеўрапейскім кантэкстам. Акрэсліваючы канцэптуальныя напрамкі развіцця, даследчыца імкнецца напрамую далучыць набыткі «белавежцаў» да сусветнага мастацтва і філасофіі, пры гэтым слаба закранаючы нацыянальны аспект².

Паэзія Надзеі Артымовіч прыцягвае ўвагу даследчыкаў і чытачоў неардынарнасцю тэкстаў. Арыгінальных, безумоўна, але ці ёсць гэтая арыгінальнасць адарванай ад паэтычнага кантэксту беларускай літаратуры ці ўсё ж такі з'яўляецца яго натуральнай часткай і працягам папярэдняга развіцця літаратуры? Гэтае пытанне закраналі многія даследчыкі. Ян Максіюк, напрыклад, выказваецца наступным чынам: *Цяжка адназначна вырашыць, на якой глебе ўзрасталі яе незвычайныя вершы, але ж напэўна не на той, на якой узрасталі і ўзрастаюць вершы ў Беларусі*³. Што як мінімум спрэчна, хоць крытык і згадвае беларускага паэта-эмігранта Янку Юхнаўца. Леанід Галубовіч адзначае: *Цяжка сказаць, што з беларускіх, польскіх ці замежных паэтаў найздзейнічаў на паэтку, каго яна магла наследаваць. У яе вершах на гэта няма аніякіх асаблівых намёкаў, як і ў рэдкіх выказваннях на тэму жыцця і творчасці. Хіба, як уласна мне падаецца, падчас ёсць нешта блізкае да Я. Юхнаўца*⁴. Не зусім пагаджаючыся з думкай, што паэт у прыныце павінен некага наследаваць, мусім заўважыць, што ніводная з'ява ў літаратуры не ўзнікае на пустым месцы. Таму нам бачыцца мэтазгодным звярнуцца, прынамсі, да заходнебеларускай літаратуры як да найбольш блізкай у дыяхранічным разрэзе і як да той глебы, на якой узрасла паэзія Беласточчыны. Ян Чыквін адзначае і сінхранічную блізкасць Н. Артымовіч да пэўных польскіх аўтараў, то бок некаторыя рысы яе творчасці (такія, як “праклятасць”) маюць тыпалагічную блізкасць і ў сваім часе, і ў еўрапейскім кантэксце. Даследчык адзначае наступнае: *нічога дзіўнага, што такую “бяскрылую” паэзію Надзеі Артымовіч адразу пачалі спалучаць з польскімі “праклятымі” паэтамі – як, напрыклад, Галінай Пасьвятоўскай ці Рафалам Ваяча-*

² Тамсама, с. 11.

³ Я. Максіюк, *Улюбёная паэзія з Падляшша*, [online], <http://litaratura.org/chytalnu?a?artid=143>, [доступ: 09.05.2018].

⁴ Л. Галубовіч, *За прычыненымі дзвярыма*, [online], <http://lit-bel.org/by/news/6624.html>, [доступ: 10.05.2018].

кам, – бо сама паэтэса гэту сваю нібыта “праклятасць” *volens nolens* выстаўляе напаказ, робіць яе сэрцавінай свайго мастацкага свету⁵.

Аднак пры ўсім тым падабенстве, – працягвае Ян Чыквін, – вершы Надзеі Артымовіч адрозніваюцца ад твораў згаданых польскіх паэтаў, насычаных таксама гістарычнай і нацыянальна-вызваленчай праблема-тыкай, найперш тым, што ў яе паэзіі гэты тэматычны абшар поўнасьцю адсутнічае. Відаць, таму яе паэзія і звужаецца выключна да суб’ектыўна-экзистэнцыяльных праблемаў чалавека і таму, магчыма, набывае характар цэнтрабежнага катастрофізму⁶.

Можна сказаць, што адсутнасьцю гэтага абшару паэзія Н. Артымовіч разыходзіцца і з традыцыяй нацыянальна-адраджэнскай плыні заходнебеларускай літаратуры, але тым не менш усведамленне сваёй нацыянальнай прыналежнасці праз асэнсаванне акаляючага асяроддзя з часам уваходзіць у яе творчасць і стварае своеасаблівы беларускі/бельскі космас.

У якасці папярэдніка Артымовіч Ян Чыквін называе і не вельмі вядомага беларускага паэта Яшу Бурша (Янку Анісэровіча), які нарадзіўся ў Баранавічах у 1929 годзе, а пасля пераехаў на сталае жыхарства ў Польшчу. Сапраўды, як адзначае даследчык,

Яшу Бурша не цікавілі праблемы чалавека як сацыяльнай істоты і ўзаемаадносін асобы з грамадою. Аўтар зборніка “Прамень думкі” амаль дэманстратыўна адмаўляў усю сферу соцыуму. Ён быў паэтам, які літаратурнай творчасцю ў форме і змесце, ужо ў канцы пяцідзсятых гадоў заманіфеставаў права на рост і станаўленне аўтаноміі чалавечага “я”, права на абжыванне – смакуючы – свайго існавання, сваёй біялагічна-псіхічнай экзистэнцыі⁷.

Ян Чыквін падкрэслівае, што паэтычныя дасягненні Яшы Бурша не былі марнымі для “белавежцаў”, прынамсі, у 1970 годзе свабоднымі вершамі дэбютуе Надзея Артымовіч. *Рэха ягонай асацыятыўнай вобразнасці і ідэйна-эстэтычных памкненняў адгукаецца ў маладых нашых паэтаў і дагэтуль*⁸. Калі ж гаварыць пра сучаснікаў, то Алесь Бельскі лічыць, што *мастацка-філасофская творчасць Я. Юхнаўца і Н. Артымовіч асабліва цесна лучыцца з паэзіяй А. Разанава,*

⁵ Я. Чыквін, *Далёкія і блізкія: Беларускае пісьменнікі замежжа*, Беласток 1997, с. 149.

⁶ Тамсама, с. 156.

⁷ Тамсама, с. 126.

⁸ Тамсама, с. 128.

паколькі для ўсіх гэтых паэтаў характэрна іншасказальнасць, падтэкставасць думкі, імкненне раскрыць сэнсавую глыбіню слова⁹. Думаецца, ніхто не ставіць пад сумненне ўлучанасць Алеся Разанава ва ўласнабеларускі літаратурны кантэкст, асабліва прымаючы пад увагу мастацкую эвалюцыю паэта. Нагадаем таксама аб сумесным зборніку “Дзверы. Тэкст і кантэкст” з паэтычнымі тэкстамі Н. Артымовіч і каментарамі А. Разанава, які пабачыў свет у 1994 годзе¹⁰. Хочацца таксама ў чарговы раз згадаць словы Я. Чыквіна, які ў артыкуле пра Я. Юхнаўца напрыканцы мінулага стагоддзя адзначыў: *На паэтычных прасторах беларушчыны яны ствараюць своеасаблівы трохкутнік, які кожным сваім вуглом упісваецца ў іншы культурны кантэкст: Алесь Разанаў ва ўсходнеславянскі, Надзея Артымовіч – заходнеславянскі, а Янка Юхнавец – англасакскі*¹¹.

Ці можна ўвогуле весці гаворку пра традыцыю заходнебеларускай паэзіі? Відавочна, што калі мы гаворым пра заходнебеларускую літаратуру, то маем на ўвазе найперш міжваенны перыяд, да якога, у прынцыпе, можна далучаць і ваенныя гады. М. Мікуліч выдзяляе ў заходнебеларускай паэзіі некалькі стылявых плыняў: лірыка-апавядальную, рамантычную і духоўна-ірацыянальную¹². Апошняя *была звернута да асэнсавання духоўна-філасофскіх, сацыяльна-маральных і душэўна-псіхалагічных аспектаў узаемадзеяння чалавека і рэчаіснасці, асобы і сусвету, да пазнання глыбінных асноў жыцця, яго складанай і супярэчлівай унутранай сутнасці*¹³. Да гэтай плыні даследчык адносіць паэзію такіх аўтараў, як Казімір Сваяк, Вінцук Адважны, Наталля Арсеннева. Думаецца, што менавіта ў гэтай плыні варта шукаць вытокі творчасці Надзеі Артымовіч, прынамсі ў тым, што датычыцца тэматыкі і падыходу да асэнсавання рэчаіснасці. Прадстаўнікі гэтай плыні, на думку М. Мікуліча, *зыходзілі з таго, што мастацкая творчасць развіваецца на асновах безумоўнасці і самазаконнасці, не прадугледжвае знешніх намераў, не служыць пэўнай карысці і выгадзе. Яна знаходзіцца над рэчаіснасцю, над сацыяльнымі мэтаймкненнямі – нават самымі актуальнымі і прагрэсіўнымі, над грамадскімі інтарэ-*

⁹ А. Бельскі, *Паэзія*, [у:] *Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя*. У 4 т., т. 4, кн. 2. 1986–2000, Мінск 2003, с. 58.

¹⁰ Н. Артымовіч, А. Разанаў, *Дзверы. Тэкст і кантэкст*, Беласток 1994.

¹¹ Я. Чыквін, *Далёкія і блізкія...*, с. 62.

¹² М. У. Мікуліч, *Духоўна-ірацыянальная стылявая плынь Заходняй Беларусі як мастацкая сістэма*, [у:] *Літаратурная карта Еўропы: кантакты, тыпалогія, інтэртэкстуальнасць*, Мінск 2012, с. 232.

¹³ Тамсама, с. 233.

*самі і запатрабаванямі. Іх лірычны герой не прадучыраваў сацыяльных ідэй, непасрэдна не залежаў ад грамадскага асяроддзя і не намагаўся падпарадкаваць яго сваім прынцыпам і перакананням*¹⁴.

Нам бачыцца, што ў гэтай сувязі пэўныя кропкі судакранання выяўляюцца з творчасцю Наталлі Арсенневай. Ужо першы зборнік паэткі “Пад сінім небам” (1927) паказаў, на думку М. Мікуліча, *што, бадай, як ніхто іншы з заходнебеларускіх аўтараў, у тым ліку і прадстаўнікоў духоўна-ірацыянальнай стылявой плыні, яна імкнулася дыстанцыявацца ад асаблівасцей грамадскага асяроддзя, свету сацыяльнай абумоўленасці і рацыяналізму, пазбягала лагізаванага мыслення, непасрэднага адлюстравання падзей і фактаў, была далёкая ад прамой аўтабіяграфічнасці*¹⁵.

Індывідуалізм, характэрны Наталлі Арсенневай, выявіўся, напрыклад, у праграмным вершы паэткі “Маладым паэтам” (1936):

Я, як жоўтая восень, стаю над жыццём
і гляджу на яго, хоць наўкола – змаганне.
Мае вершы – над сонным балотам трысцё,
мгла сівая асенняга рання¹⁶.

У пэўным сэнсе, такая пазіцыя абумоўлена і сацыяльна-культурным становішчам аўтаркі. Яе лірычная гераіня адрозніваецца ад лірычных гераіняў, створаных яе сучаснікамі – паэткамі як Заходняй, так і Савецкай Беларусі. Гэта, уласна кажучы, падкрэслівае і Ян Чыквін: *Увядзенне ў беларускую літаратуру вобраза светла-лірычнай, жаночай жанчыны – супрацьлеглага вобразу жанчыны прыніжанай, запалотанай, прыгнечанай, забітай і дамінуючага ў творах беларускіх пісьменнікаў – было найбольшай творчай заваёвай Наталлі Арсенневай яе першага, “польскага” перыяду*¹⁷. Тут можна дадаць, што жанчына або лірычная гераіня Наталлі Арсенневай супрацьстаіць і вобразу жанчыны нацыянальна свядомай і сацыяльна актыўнай. Хацелася б звярнуць увагу і на яшчэ адзін аспект. У артыкуле “Жаночая паэзія Заходняй Беларусі”¹⁸ мы спыніліся на асноўных момантах развіцця паэзіі жанчын у міжваенны перыяд, закраналі і твочасць ура-

¹⁴ М. У. Мікуліч, *Духоўна-ірацыянальная стылявая плынь...*, с. 234.

¹⁵ Тамсама, с. 247.

¹⁶ Н. Арсеннева, *Выбраныя творы*, Мінск 2002, с. 101.

¹⁷ Я. Чыквін, *Далёкія і блізкія...*, с. 43.

¹⁸ А. Данільчык, *Жаночая паэзія Заходняй Беларусі*, “Acta Albarutenica”, т. 17, Warszawa 2017.

джэнак Беласточчыны Веры Маслоўскай і Ганны Новік. Падкрэслім, што ў іх творчасці ўжо не было прыгнечанай забітай жанчыны, больш за тое – гераіня Ганны Новік пакутуе ад немагчымасці самарэалізацыі, а Вера Маслоўская (Мурашка) актыўна выступае за сацыяльную і нацыянальную роўнасць жанчын¹⁹.

Мы лічым таксама, што імя Наталлі Арсенневай павінна згадвацца ў першую чаргу не ў сувязі з эмігранцкай паэзіяй, а ў сувязі менавіта з заходнебеларускай, асабліва ўлічваючы, што, па-першае, самыя значныя яе творы былі створаныя ў міжваенны і ваенны перыяды, а, па-другое, яе ўплыў на развіццё беларускай літаратуры ў гэты час быў куды больш значным. Такім чынам, відавочна, што Наталля Арсеннева – найперш прадстаўніца заходнебеларускай паэзіі. Дастаткова пагартаць тагачасную перыёдыку, каб зразумець, наколькі часта друкаваліся яе творы, а таксама звярнуць увагу на літаратурна-крытычныя агляды, каб пераканацца ў тым, што творчасць Наталлі Арсенневай займала значнае месца ў літаратурным працэсе як Заходняй Беларусі, так і Савецкай.

Думаецца, што творчасць Надзеі Артымовіч упісваецца ў кантэкст “жаночай паэзіі” Заходняй Беларусі з пункту гледжання стварэння інтэлектуальнай лірычнай гераіні з абвостраным пачуццём часу, і працягвае ў некаторым сэнсе лінію лірычнай гераіні Наталлі Арсенневай. Супольнае ў творчасці паэтак – у адасобленасці ад навакольнага асяроддзя (побытавага, бо прыроднае асяроддзе так ці інакш уваходзіць у іх тэксты) звязана, на нашу думку, хутчэй з “тыпалогіяй мыслення” двюх паэтак. А. Сямёнава у дачыненні да Н. Арсенневай падкрэслівае: (...) *яе светапогляд, яе вызначанасць былі абумоўлены і яе духоўнай адстароненасцю, яе незалежнай ментальнасцю, але – і размаітым, складаным культуровым і літаратурным жыццём Заходняй Беларусі, Польшчы, Еўропы*²⁰. Як бачым, гэты кантэкст актуальны і для Надзеі Артымовіч.

У свой час У. Гніламёдаў выдзеліў у сучаснай беларускай паэзіі не менш шасці мастацка-стылявых плыняў: лірыка-апавадальную, рамантычную, публіцыстычную, філасофска-аналітычную, мастацка-сінкрэтычную і ўніверсальна-інтэлектуальную²¹. Думаецца, што ў да-

¹⁹ Гл. А. Данільчык, *І не дбай аб цяім шчасці...*, [у:] *Бліскавіцы: Анталогія беларускай жаночай паэзіі міжваеннага перыяду*, Мінск 2017.

²⁰ А. Сямёнава, *На шляху сусветаў*, [у:] Н. Арсеннева, *Выбраныя творы*, Мінск 2002, с. 13.

²¹ У. Гніламёдаў, *Ад даўніны да сучаснасці: нарыс пра беларускую паэзію*, Мінск 2001, с. 10.

дзеных катэгорыях паэзія Н. Арсенневай носіць таксама хутчэй універсальна-інтэлектуальны характар, прынамсі, філасафічнасць і медыта-тыўнасць некаторых яе вершаў не выклікаюць сумненняў²². Уласна кажучы, менавіта самотны стан лірычнай герайні і засяроджанасць на ўнутраных і на знешніх праявах быцця ў выніку прыводзяць да філа-софскага асэнсавання рэчаіснасці.

Але калі самотнасць і адасобленасць Наталлі Арсенневай мы на-звалі б “элегічнай”, то Надзея Артымовіч, аднак, успрымае сваю ада-собленасць больш востра, больш трагічна:

штодня вітаецца прыхільна
самотнасць як прыпеў
шукае слова не знайду
каб зразумець сябе цябе
парэзаны твой час²³
(* **на небасхіле россыпы пейзажаў)

Свет Надзеі Артымовіч – гэта посткатастрафічны свет *краявіда з невідочным дэфектам*²⁴ і *парэзанага часу*. І калі Ян Чыквін сказаў пра Арсенневу: *Паэтэса летуценіць аб крылах, каб можна было сва-бодна, хутка і лёгка перамясціцца з небяспечнай зоны ў прыхільную прастору, з гора ў шчаснасць, як пералятаюць па клічу свайго беспамылковага інстынкту птушкі з свету малога (зямля) у свет вялікі (неба)...*²⁵ то, падаецца, што Надзея Артымовіч прымае рэчаіснасць у тым выглядзе, у якім яна ёсць:

нерухома стаяць
мае дні
шчыліны ў часе
усё большыя
мой каляндар патрэсканы
нерухома стаяць
мае дні
як перапалоханы цень
чалавека²⁶

²² Гл.: А. Петрушкевіч, *Наталля Арсеннева: Шлях да Беларусі: манаграфія*, Гродна 2013, с. 124.

²³ Н. Артымовіч, *Сезон у белых пейзажах*, с. 22.

²⁴ Н. Артымовіч, *Жоўтая музыка...*, с. 11.

²⁵ Я. Чыквін, *Далёкія і блізкія...*, с. 147.

²⁶ Н. Артымовіч, А. Разанаў, *Дзверы. Тэкст і кантэкст*, Беласток 1994, с. 22.

Разламанасць, растрэсканасць, парэзанасць – гэтымі словамі Н. Артымовіч можна ахарактарызаваць яе свет. А яшчэ – статычнасцю лірычнай герайні ў дачыненні да навакольнага асяроддзя, якое таксама часцей за ўсё вонкава не рухаецца, як само жыццё ў правінцыі. Але і ў вершы Наталлі Арсенневай “Маладым паэтам” таксама назіраецца статычнасць аўтаркі ў дачыненні да навакольнага асяроддзя.

Такім чынам, творчасць Надзеі Артымовіч можна змясціць у наступную сістэму каардынатаў: свабодны верш – экзістэнцыялізм / катастрафізм – індывідуалізм. Сама паэтка вызначыла іх наступным чынам: *Знаходжуся ў паэтычным трохкутніку: вершы – жыццё – Бельск*²⁷.

з вуліц

з неба

з...

з пекла

...і прадчуванняў

.....

.....

.....

мой верш²⁸

Можна сказаць інакш: духоўна-ірацыянальны аспект – экзістэнцыяльнасць – лакалізаванасць. І вось гэтая канкрэтная лакалізацыя паэтычнага быцця яднае і адначасова адасабляе ад папярэдняй заходнебеларускай паэзіі, у асноўным засяроджанай на вясковым асяроддзі (паэзія Ніны Тарас, напрыклад). Пры гэтым цяжка весці гаворку аб патрыятызме ў традыцыйным сэнсе слова, аднак Ян Чыквін заўважае: *У чорна-снёных творах Надзеі Артымовіч там-сям з’яўляўся і прасвечваўся светлымі плямамі, усё адзін і той жа, другі свет – жывы, радасны, цэласны свет роднага кута, роднага па рога, бацькоўскага дому, Бельска. “і цэлы свет – сімфонія”, скажа яна ў творы «У руках нашых»*²⁹. Гэтая тэма выявілася ў такіх творах, як «Беларускія паэты ў Бельску», «***Над Бельскам шэрае неба» і інш.

²⁷ Н. Артымовіч, *З Надзеяй Артымовіч гутарыць Тэрэса Занеўская* (Распавед Надзеі Артымовіч), “Крыніца” 1994, № 12, с. 32.

²⁸ Н. Артымовіч, *Жоўтая музыка...*, с. 34.

²⁹ Я. Чыквін, *Далёкія і блізкія...*, с. 163.

Над Бельскам шэрае неба
шэры брук шэры парог забыты музык
на шэрым парозе

Бельск
мястэчка памежжа мястэчка бязмежжа
на шэрым парозе
стары музык
заснуў³⁰

Шэры колер правінцыі дамінуе, але не абмяжоўвае, бо адкрывае дзверы ў іншы свет, можа быць не заўсёды неабходны для аўтаркі, але і абысціся без якога нельга. Як лічыць Леанід Галубовіч: *Сама творчасць паэткі як бы па-за грамадскім жыццём, але само грамадскае жыццё сваім зрушным і актыўным атачэннем змушае яе пэўным чынам адгукацца на ўціск сваёй незалежнасці (са знешняга боку тых дзей і праяў часу)*³¹.

Гэтакасама, як і патрыятычная тэма не была зусім чужой для Наталлі Арсенневай, пачынаючы з самых першых гадоў яе творчасці, але ў адрозненне ад Н. Артымовіч, у яе не адбываецца той канкрэтызацыі месца, ад любові да якога шчэміць сэрца:

Нават адзін абразок гэткі ў полі –
Й сэрца цябе не забудзе ніколі,
Родны мой край!³² (1924)

Л. Галубовіч, дарэчы, звяртае ўвагу на яшчэ адзін аспект адабленасці, звязаны з рамантычным уяўленнем аб ролі і асобе паэта ў соцыуме: *З кантэксту большасці вершаў Н. Артымовіч выразна выяўляецца праекцыя яе адстароненасці ад людзей, хутчэй, аддаленне, а не збліжэнне з імі (на вядомым пушкінскім запавеце: “Поэт – ты царь. Живи один”). І гэтай аўрай адзіноты, стрымана-непераборлівым вобразам жыцця прапітаная аснова ўсёй яе паэзіі*³³. Але, думаецца, у выпадку Н. Артымовіч гэта звязана хутчэй з немагчымасцю выбудоўвання нармальных чалавечых стасункаў у посткатастрафічным свеце. Ломкасаць яе радка адлюстроўвае крохкасаць чалавека

³⁰ Н. Артымовіч, *Жоўтая музыка...*, с. 25.

³¹ Л. Галубовіч, *За прычыненымі дзвярыма* [online], <http://lit-bel.org/by/news/6624.html>, [доступ: 10.05.2018]

³² Н. Арсеннева, *Выбраныя творы*, с. 29.

³³ Л. Галубовіч, *За прычыненымі дзвярыма...*

ў свеце яму непадуладным ні ў якой ступені. Такім чынам, мы падыходзім да моманту, які можна лічыць вузлавым. Гэта Другая сусветнай вайна, што ў пэўным сэнсе раздзяляе паэзію дзвюх аўтарак. Інакш кажучы, Наталля Арсеннева ў першую чаргу адлюстроўвае свет да вайны/катастрофы і свет у час вайны, Надзея Артымовіч – свет пасля вайны/катастрофы. Свет Наталлі Арсенневай даваеннага часу – гарманічны, на гэта звярталі ўвагу многія даследчыкі, напрыклад тая ж А. Сямёнава³⁴. У Н. Артымовіч свет у прынцыпе негарманічны, але і ў Н. Арсенневай гарманічнасць разбураецца з пачаткам Другой сусветнай вайны.

Для Наталлі Арсенневай вайна стала тым пераломным момантам жыцця, які меў непасрэднае дачыненне да змены тэматыкі твораў. Вялета Нікіцюк-Пэркоўска ў артыкуле, прысвечаным экзістэнцыяльнай праблематыцы ў творчасці паэтки, адзначае:

У трагічныя часы творчасць з'яўляецца для аўтараў і своеасаблівым выратаваннем, і вялікім абавязкам. Трэба зразумець сутнасца: дзеля чаго жыць, калі рушацца найважнейшыя каштоўнасці, калі чалавечыя жыццё ўпадабняецца сухой траве, а вечныя ідэалы – збураным мурам. Письменнік сваімі творамі імкнецца надаць адпаведны накірунак чалавечым памкненням, здабыць сілы для барацьбы з рознымі выпрабаваннямі лёсу і падзяліцца вопытам з чытачом. Пэўна, у такія драматычныя, нават трагічныя часы, як вайна, ці не кожны чалавек задаецца пытаннем пра сваё сціплае месца ў светабудове. Таму палкам зразумела, што менавіта ў першай палове XX стагоддзя актуалізуюцца філасофскія, духоўныя пошукі, звязаныя з вызначэннем сэнсу жыцця, што з'яўляецца штуршком для ўзнікнення экзістэнцыялізму³⁵.

Пры гэтым аўтарка лічыць, што ў беларускай літаратуры экзістэнцыялізм як цэласная сістэма светабачання не выявіўся, але рысы гэтай філасофіі заўважныя ў эміграцыйнай літаратуры XX стагоддзя. Што датычыцца Наталлі Арсенневай, то, на думку літаратуразнаўцы:

Экзістэнцыяльныя праблемы ў творах Н. Арсенневай выяўляюцца асабліва ярка ў вершах ваеннай пары, якія найперш змешчаны ў зборніку «Сягоння» (1944 г.). Праз усю кнігу праходзіць тэма прызначэння паэта і паэзіі, філасофскі роздум пра сутнасць мастацтва і яго значнасць наогул

³⁴ А. Сямёнава, *На шляху сусветаў*, [у] Н. Арсеннева, *Выбраныя творы*, с. 12.

³⁵ W. Nikitiuk-Perkowska, *Экзістэнцыяльная праблематыка ў творчасці Наталлі Арсенневай*, [w:] *W kręgu problemów antropologii literatury. W stronę antropologii niezwykłości*: studia pod red. Wandy Supy, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku 2013, с. 6.

у жыцці чалавецтва і ў часы такой катастрофы, якой з'яўляецца вайна. Як і кожнага мастака, паэтэсу непакоіць становішча, у якім аказаўся свет. І яна звяртаецца да сыноў сваёй зямлі і заклікае іх апамятацца і зразумець, што чалавечае жыццё мае найвышэйшую каштоўнасць³⁶.

Сітуацыя паўплывала на тое, каб у творчасці Наталлі Арсенневай узніклі вершы, якія да вайны і ўявіць сабе было немагчыма – нацыяльна-патрыятычныя. І, як звяртае ўвагу ва ўступным слове да кнігі выбраных вершаў Н. Арсенневай “Між берагамі” Антон Адамовіч, амаль усе гэтыя вершы напісаны на “выпадак”. Што ж датычыцца мастацкіх сродкаў, то крытык падкрэслівае іх традыцыйнасць. Але гэта менавіта той выпадак, калі ў кантэксце ўсеагульнай трагедыі тэма ролі творчага чалавека-інтэлектуала набывае асаблівае значэнне.

Мне кажуць, што пісаць заўсёды, ўсюды можна.
Папера, алавік, натхненне... верш гатоў.
Паэт, абы прысеў, а верш змайструе, зложыць
з радкоў, як зь сена, ўмірг патрапіць скідаць стог.
Але пра што пісаць?³⁷

Уласна кажучы, тэма актуальная для многіх творцаў. І не кожны творца здолее выжыць і захаваць свой творчы патэнцыял. У сваю чаргу Н. Артымовіч сведчыць:

паэты паміраюць тады
калі першы раз
зablудзіць жывое слова
і разаб'ецца пшанічнае рэха
аб камень
паэты паміраюць тады
калі ўсміхаецца добры час для паперы
паэты паміраюць тады
калі знойдзены дакладныя адрасы

сытыя жэсты

паэты паміраюць тады
калі нараджаюцца чорныя лістапады – – –³⁸

³⁶ Тамсама.

³⁷ Н. Арсеннева, *Сягоння*, [у:] Н. Арсеннева, *Між берагамі. Выбар паэзіі Наталлі Арсенневай 1920–1970*, New York–Toronto 1970, с. 81.

³⁸ Н. Артымовіч, *Сезон...*, с. 42.

Такім чынам, мы можам выдзеліць наступныя кропкі судакранання творчасці Надзеі Артымовіч з паэзіяй Наталлі Арсенневай:

1. Індывідуалізм/адасобленасць
2. Экзістэнцыяльныя матывы
3. Тэма паэта і паэзіі
4. Стрыманы патрыятызм

Безумоўна, гаворка ідзе хутчэй аб тыпалагічных супадзеннях, ці аб супадзеннях у «тыпалогіі мыслення». Але наколькі творчасць Наталлі Арсенневай можна лічыць вызначальнай для фарміравання традыцыі заходнебеларускай паэзіі? Яна хутчэй выключэнне, але такое выключэнне, якое, несумненна, уплывала на агульны кантэкст.

Зразумела, пытанне ўплыву традыцыі заходнебеларускай паэзіі на творчасць Надзеі Артымовіч мае патрэбу ў паглыбленні, аднак, думаецца, абсалютна правамоцна шукаць вытокі яе паэтычнага светапогляду ў тым ліку і ва ўласна беларускай літаратуры.

L I T E R A T U R A

- Arsienniewa N., *Miż bierahami: Vybar paezii. 1920–1970*, Ńju-Jork, Taronta 1979 [Арсеннева Н., *Між берагамі: Выбар паэзіі. 1920–1970*, Нью-Ёрк, Таронта 1979].
- Arsienniewa N., *Vybranyja tvory*, Minsk 2002 [Арсеннева Н., *Выбраныя творы*, Мінск 2002].
- Artymovič N., *Siezon u bielych piejzażach*, Bielastok 1990 [Артымовіч Н., *Сезон у белых пейзажах*, Беласток 1990].
- Artymovič N., *Z Nadziejaj Artymovič hutaryč Teresa Zanieŭskaja (Raspovied Nadziei Artymovič)*, “Krynica” 1994, № 12 [Артымовіч Н., *З Надзеяй Артымовіч гутарыць Тэрэса Занеўская* (Расповед Надзеі Артымовіч), “Крыніца” 1994, № 12].
- Artymovič N., *Žoŭtaja muzyka*, Bielastok 2005 [Артымовіч Н., *Жоўтая музыка*, Беласток 2005].
- Artymovič N., Razanaŭ A., *Dzviery. Tekst i kanktekt*, Bielastok 1994 [Артымовіч Н., Разанаў А., *Дзверы. Тэкст і кантэкст*, Беласток 1994].
- Bielsi A., *Paezija*, [u:] *Historyja bielaruskaj litaratury XX stahoddzia*. U 4 t., t. 4, kn. 2, 1986–2000, Minsk 2003 [Бельскі А., *Паэзія*, [y:] *Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя*. У 4 т., т. 4., кн. 2. 1986–2000, Мінск 2003].
- Ўыквін Я., *Daliokija i blizkija: Bielaruskija pišmienniki zamiežža*, Bielastok 1997 [Ўыквін Я., *Далёкія і блізкія: Беларускія пісьменнікі замежжа*, Беласток 1997].

- Daniłčyk A., *I nie dbaj ab cichim ščasci...*, [u:] *Bliskavicy: Antalohija bielaruskaj žanočaj paezii mižvajennaha pierujadu*, Minsk 2017 [Данільчык А., *І не дбай аб ціхім шчасці...*, [у:] *Бліскавіцы: Анталогія беларускай жаночай паэзіі міжваеннага перыяду*, Мінск 2017].
- Daniłčyk A., *Žanočaja paezija Zachodniaj Bielarusi*, “Acta Albarutenica”, Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017, t. 17 [Данільчык А., *Жаночая паэзія Заходняй Беларусі*, “Acta Albarutenica”, t. 17, Katedra Białorutenistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2017].
- Halubovič L., *Za pryčynienymi dzviaryma* [online], <http://lit-bel.org/by/news/6624.html>, [dostup: 10.05.2018] [Галубовіч Л., *За прычыненымі дзвярыма* [online], <http://lit-bel.org/by/news/6624.html>, [доступ: 10.05.2018]].
- Hnilamiodaŭ U., *Ad daŭniny da sučasnasci: narys pra bielaruskiju paeziju*, Minsk 2001 [Гніламёдаў У., *Ад даўніны да сучаснасці: нарыс пра беларускую паэзію*, Мінск 2001].
- Maksimiuk J., *Uliubionaja paezija z Padliašša*, [online], <http://litaratura.org/chyतालना?artid=143>, [dostup: 09.05.2018] [Максімяк Я., *Улюбёная паэзія з Падляшша* [online], <http://litaratura.org/chyतालना?artid=143>, [доступ: 09.05.2018]].
- Mikulič M., *Duchoŭna-iracyjunałnaja styliavaja plyń Zachodniaj Bielarusi jak ma-stackaja sistema*, [u:] *Litaraturnaja karta Jeŭropy: kantakty, typalohija, intertekstuałnasć*, Minsk 2012 [Мікуліч М., *Духоўна-ірацыянальная стыльавая плынь Заходняй Беларусі як мастацкая сістэма*, [у:] *Літаратурная карта Еўропы: кантакты, тыпалогія, інтэртэкстуальнасць*, Мінск 2012].
- Nikitiuk-Perkowska W., *Ėkzistencyałnaâ problematyka ũ tvorčasci Natalli Arsennevaj*, [w:] *W kręgu problemów antropologii literatury. W stronę antropologii niezwykłości: studia*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2013 [W. Nikitiuk-Perkowska, *Экзістэнцыяльная праблематыка ў творчасці Наталлі Арсенневай*, [w:] *W kręgu problemów antropologii literatury. W stronę antropologii niezwykłości: studia*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2013].
- Pietruškevič A., *Natallia Arsiennieva: Šliach da Bielarusi*, Grodna 2013 [Петрушкевіч А., *Наталля Арсеннева: Шлях да Беларусі*, Гродна 2013].
- Ramańčuk A., *Naryč maja sviača: tvorčaja indyviduałnasć Jana Čykvina*, Bielastok 2000 [Раманчук А., *Гарыць мая свяча: творчая індывідуальнасць Яна Чыквіна*, Беласток 2000].
- Siamionava A., *Na šliachu susvietaŭ*, [u:] Arsiennieva N., *Vybranuju tvory*, Minsk 2002 [Сямёнава А., *На шляху сусветаў*, [у:] Арсеннева Н., *Выбраныя творы*, Мінск 2002].
- Zaniewska T., *Strażnicy pamięci. Poezja białoruska w Polsce po roku 1956*, Białystok 1997.

SUMMARY

TRADITIONS OF WESTERN BELARUSIAN POETRY
AND NADZEYA ARTYMOVICH'S OUVRE

Literary creation of Belarusian writers in Bialystok region is an integral part of modern Belarusian literature. In fact, its existence contributes to the creation of multiple polarity and decentralization of the literary process necessary to complete the development of our literature. And its further development can be considered a continuation of earlier processes, which applies to Nadzeya Artymovich's interesting poetry.

The article examines the possible points of contact between Nadzeya Artymovich's poetry and the poetry of Western Belarus, of Natalya Arsennyeva in particular. The analysis is based on both literary studies and the original texts. The author concludes that such features as individualism/isolation, existential motives, the theme of the poet and poetry, and reserved patriotism are connected with general typological coincidence or "typology of thinking".

Key words: individualism, existential motives, patriotism, white verse, spiritually irrational stylistic current, Western Belarusian poetry, typology of thinking, autobiography.

STRESZCZENIE

TRADYCJE POEZJI ZACHODNIOBIAŁORUSKIEJ
I TWÓRCZOŚĆ NADZIEI ARTYMOVICZ

Twórczość białoruskich pisarzy na Białostocczyźnie stanowi integralną część współczesnej literatury białoruskiej. Jej istnienie jest elementem procesu kreowania literackiej wielobiegunowości i decentralizacji, niezbędnych dla pełnowartościowego rozwoju literatury. Współczesny rozwój literatury, w tym oryginalnej poezji Nadziei Artymowicz, można uznać za kontynuację procesów wcześniejszych. W artykule omówiono punkty styeczne poezji Nadziei Artymowicz z poezją zachodniobiałoruską, a w szczególności z poezją Natalii Arsenniewej. Analizę oparto zarówno na materiale literaturoznawczym, jak i tekstach oryginalnych. Zdaniem autorki artykułu takie cechy jak indywidualizm, motywy egzystencjalne, temat poety i poezji, powściągliwy patriotyzm w twórczości obu poetek są uwarunkowane typologiczną zbieżnością lub „typologią myślenia”.

Słowa kluczowe: indywidualizm, motywy egzystencjalne, patriotyzm, wolny wiersz, duchowo irracjonalne prądy stylistyczne, literatura zachodniobiałoruska, typologia myślenia, autobiografia.